

Misdaad en straf

Er zijn consumenten die in een plotselinge opwelling hun winkelwagentje volstouwen met artikelen die ze niet nodig hebben. Er zijn vrijgezellen die één keer in iemands ogen kijken en dan binnen de kortste keren in gemeenschap van goederen getrouwd zijn. Er zijn brave burgers die normaal geen vlieg kwaad doen, maar dan in een vlaag van woede hun ontrouwe partner om het leven brengen ('crime passionel'). Met dit soort mensen weet de (neo-klassieke) economie niet zo goed raad. Zij beschouwt burgers als weloverwogen calculerende individuen, die nauwkeurig de kosten en baten van hun gedragsalternatieven afwegen en dan precies doen wat hun verwachte nut (opbrengst) maximaliseert.

Die koele, berekenende houding kenmerkt niet alleen doorsnee consumenten en producenten, maar ook criminelen. Dat beweert althans G.S. Becker, en die heeft voor dit soort inzichten de Nobelprijs gekregen. Volgens Becker kan een (potentiële) delinquent worden beschreven als iemand die de kosten en baten van zijn (het is meestal een man) eventuele daad op een rij zet, daarvan de risico's afweegt en dan beslist wat hij doet of laat¹. Tegenover zich vindt hij politie en justitie waar eveneens ijverig wordt gecalculerd. Deze instanties proberen hun beperkte middelen zo in te zetten dat de voortwoekerende criminaliteit zo min mogelijk kans krijgt. Voor de samenleving als geheel is de inzet van middelen optimaal als de marginale maatschappelijke kosten (agenten, rechters, cellen, ambtenaren van de reclassering) precies gelijk zijn aan de marginale maatschappelijke baten (minder schade door criminaliteit, minder uitgaven aan dievenklauwen en alarminstallaties, maar ook minder psychische kosten veroorzaakt door gevoelens van onveiligheid).

Dit is mooie theorie, maar wat heb je eraan voor het bestrijden van de criminaliteit? Je leert ervan dat je de misdaad kunt afremmen door de verwachte opbrengsten zo laag en de kosten zo hoog mogelijk te maken. Aan de opbrengstenkant verrichten de 'kaalpluk'-teams goed werk. De kosten hangen af van de kans gepakt te worden, de kans op straf en de zwaarte van de straf. Verder leer je dat de effectiviteit van de misdaadbestrijding afhangt van hoe criminelen op de verschillende uitkomsten reageren. Schrikken ze echt van meer politie en gaan ze gauw een regulier baantje zoeken? Verleggen ze hun werkterrein naar aanverwante branches? Of gaan ze gewoon door met hun activiteiten omdat zelfs bij arrestatie de verwachte straf wel meevalt (misschien mogen ze wel naar huis wegens gebrek aan celruimte). Kennis van dit soort elasticiteiten is cruciaal voor een efficiënt en effectief beleid ter bestrijding van de criminaliteit. Merkwaardig genoeg echter is er over deze elasticiteiten bijna niets bekend. Terwijl verontruste burgers en politici om het hardst roepen om zwaardere straffen, meer politie en meer cellen, tasten we in het duister over de effectiviteit van het justitiële beleid.

Onlangs is een tijpje van de sluier opgelicht. In zijn proefschrift *Van misdaad tot straf* heeft F.P. van Tulder, medewerker van het Sociaal en Cultureel Planbureau, onderzocht wat het effect van de pakkans, de strafkans en de strafmaat op verschillende vormen van criminaliteit is². Bovendien heeft hij gekeken naar de produktiviteit en effectiviteit van het werk van politie, parket, rechtbank en gevangeniswezen. Uit het onderzoek blijkt dat de pakkans een tamelijk klein, maar wel aantoonbaar afschrikkings-effect heeft op criminelen. Zo gaat een 1% hoger ophelderingspercentage gepaard met 0,1 % minder diefstallen, 0,2% minder geweldsmisdrijven en 0,5% minder verkeersmisdrijven. De kans op straf na schuldigverklaring en de zwaarte van de straf blijken daarentegen nauwelijks een afschrikkende werking te hebben. Dat wil niet zeggen dat gevangenisstraffen ineffectief zijn. Via het insluitingseffect – wie vast zit, kan in die tijd geen misdrijf plegen – drukken ze wel degelijk de criminaliteit. Zo gaat 1% verhoging van het aantal ingesloten inbrekers ten opzichte van het aantal inbraken samen met 0,4% minder inbraken.

De studie bevestigt dat verhoging van het ophelderingspercentage leidt tot vermindering van criminaliteit in alle typen misdrijven. Des te triester is het dat het ophelderingspercentage van misdrijven in Nederland in de afgelopen jaren tot onder de 20% is gezakt, een ongekend laag percentage, ook in vergelijking met omringende landen. Zoiets komt natuurlijk niet uit de lucht vallen. Het heeft te maken met de organisatie van politie, rechtspraak en gevangeniswezen. Op dit punt komt Van Tulder tot opmerkelijke resultaten. Zo concludeert hij op basis van in het verleden optredende schaafeffecten dat de reorganisatie van de politie niet positief zal uitwerken op het aandeel opgehelderde misdrijven, ook niet op het terrein van de zware criminaliteit. Een andere opmerkelijke uitkomst is dat de produktiviteit in oude huizen van bewaring hoger ligt dan in nieuwere. Voorts blijkt dat extra uitgaven voor politie weinig helpen om de maatschappelijke schade van criminaliteit te verminderen. Extra middelen voor de strafrechtspraak of het gevangeniswezen zijn veel kosteneffectiever.

De studie van Van Tulder probeert voor het eerst op systematische wijze de inzet van middelen en de effectiviteit van instrumenten in de strafrechtelijke keten te onderzoeken. Het is eigenlijk onthutsend dat er nog zo weinig inzicht is in de kosten en baten van het beleid ter bestrijding van de criminaliteit.

L. van der Geest

1. G.S. Becker, Crime and punishment; an economic approach, *Journal of Political Economy*, jg. 76, 1968, nr. 2.
2. F.P. van Tulder, *Van misdaad tot straf. Een economische benadering van de strafrechtelijke keten*, Sociale en Culturele Studies nr. 21, SCP, Rijswijk, oktober 1994.